

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 341.231.14
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2021.25.15>

АСІРЯН С. Р.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ТРОФІМОВ Б. Д.,
студент I курсу магістратури
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ШЕВЧУК Н. В.,
студентка I курсу магістратури
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ: ПІДХОДИ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

Анотація. Стаття присвячена правому регулюванню абортів у деяких європейських країнах, а також аналізу відповідної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). На початку статті підкреслюється, що, незважаючи на існування певних загальних принципів сутності та розвитку в країнах європейського регіону, між країнами цього регіону є суттєві розбіжності з певних питань. Одним із таких питань є правове регулювання абортів.

У статті зазначається, що є країни з ліберальним підходом до абортів, де наявне його вільне проведення. Водночас країни з переважно консервативним політичним режимом значно обмежують аборти на своїх територіях. Представником першої групи країн є Німеччина – в країні передбачена кримінальна відповідальність за аборти проти волі жінки або з порушенням встановленого порядку. Водночас сама процедура абортів є надзвичайно доступною та необтяжливою – це, по суті, діалог із жінкою про наслідки абортів, з'ясування юридичних аспектів процедури, підтвердження її вільної волі та усвідомлення

своїх дій. Тобто зміст правового регулювання виконує захисну, а не обмежувальну функцію. Принципово іншу позицію займає Польща. Натепер у Польщі аборт можна зробити в одному з двох випадків: вагітність була наслідком злочину або вагітність загрожує здоров'ю жінки. Конституційний трибунал Польщі скасував таку підставу для переривання вагітності, як наявність вад плоду. Аборт через загрозу здоров'ю матері дозволяється лише в тих випадках, коли плід не може існувати поза лоном матері, тоді як вагітність через згвалтування повинна бути підтверджена довідкою прокурора.

Після цього порівняльного дослідження аналізується судова практика ЄСПЛ. Питання абортів розглядаються ЄСПЛ у частині дотримання конвенційних прав країнами, які є сторонами Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – КЗПЛ). Таким чином, такі загальноприйняті права, як право на життя та право на повагу до приватного життя, співвідносяться з абортами. У статті звертається увага на рішення ЄСПЛ, в яких особи скаржились на обмеження у відповідних країнах процедури абортів. Є країни з консервативними поглядами на аборти – Польща та Ірландія. Здебільшого ЄСПЛ визнав, що ці країни порушили звичайні гарантії.

На закінчення підкреслюється, що досягнення єдності між країнами європейського регіону щодо абортів натепер є складними соціально-правовими та політичними процесами, в яких ЄСПЛ бере активну участь. ЄСПЛ вважає, що право на аборт пов'язане з розсудом країни. Країна наділена автономією дозволяти аборти та визначати терміни вагітності для абортів, однак кожна країна зобов'язана гарантувати жінкам право на законний аборт з огляду на той факт, що вагітність може становити потенційну небезпеку для здоров'я та життя жінок.

Ключові слова: штучне переривання вагітності, право на життя, право на повагу до приватного життя, ЄСПЛ.

Постановка проблеми. Країни Європи демонструють неоднакову практику регулювання абортів (штучного переривання вагітності): одні країни – забороняють, інші – дотримуються ліберальних підходів. З огляду на це виникає питання: аборт – це право чи злочин? У зв'язку з цим виникає проблема співвідношення конвенційних права на життя та права на повагу до приватного життя. У цьому контексті слід дослідити підхід Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо штучного переривання вагітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням правового регулювання абортів займалися Н.В. Аніщук, Г.А. Білецька, С.Б. Булеца, Д.І. Верьовкіна, Т.Г. Каткова, Я.О. Ковальова та інші. Водночас досі в рамках одного дослідження не приділялася належна увага співставленню регулювання абортів у країнах із ліберальним та консервативним режимами та не враховувалася релевантна практика ЄСПЛ.

Ціллю статті є визначення підходів окремих країн ЄС (Німеччини та Польщі) до штучного переривання вагітності та аналіз відповідної практики ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Головною особливістю західної цивілізації є низка унікальних принципів, що викристалізувалися в ході багатовікового становлення європейської культури: класичний спадок (грецька філо-

софія й раціоналізм, римське право, латинська мова й християнство); західне християнство (католицизм і протестантизм); європейські мови; поділ духовної й світської влади; верховенство закону; соціальний плюралізм і громадянське суспільство; представницькі органи; індивідуалізм [1, с. 7–9].

Тим не менш, конкретний спосіб поєднання вказаних принципів (надання переваги тій чи іншій цінності над іншими) зумовлює існування неоднорідності в регулюванні та визнанні певних практик, що яскраво демонструється, зокрема, різним підходом до регулювання в країнах Європи штучного переривання вагітності. У цьому питанні простежується конфлікт між цінностями західної цивілізації, що мають релігійні витoki, та більш новітніми цінностями, зокрема, свободою індивіда.

Так, представники всіх церковних конфесій розглядають аборти як гріховний акт. При цьому смерть жінки, яку може спричинити вагітність у разі тяжкого соматичного фонового захворювання, трактується як «воля Бога», а народження дитини з тяжкою патологією (уроджені вади, генетичні розлади та ін.) оцінюється як «стимул до розвитку почуття жалю в оточуючих». Мати Тереза так сказала про аборти: «Найбільший руйнівник світу сьогодні – це аборт, тому що це війна проти дітей, невинних дітей, вбивство самою матір'ю» [2, с. 7–8].

Розглядаючи конкретні підходи до регулювання штучного переривання вагітності в країнах Європи, доцільно звернути увагу на регулювання «ліберальних» країн (Німеччина) та «консервативних» країн (Польща).

Так, у Німеччині правовий статус штучного переривання вагітності регулюється ст. 218–219 Кримінального кодексу Німеччини. Узагальнюючи зміст законодавства Німеччини з цього питання, доцільно навести такі його ключові положення. По-перше, до кримінальної відповідальності за незаконне проведення аборту може бути притягнуто особу, яка проводила аборт, при цьому такою особою може бути і сама вагітна жінка. По-друге, є низка обтяжуючих обставин: проведення аборту всупереч волі жінки, створення необдуманого ризику для здоров'я або життя жінки. По-третє, наявні випадки, коли штучне переривання вагітності не тягне за собою кримінальної відповідальності:

1) вагітність є небезпечною для життя або здоров'я жінки (підтвердженням цього факту є відповідна довідка лікаря);

2) вагітність є результатом зґвалтування (підтвердженням цього факту є відповідна довідка прокурора);

3) переривання відбувається до 12 (в окремих випадках – до 14) тижня вагітності та жінка отримала безоплатну консультацію за відповідною процедурою.

Третій варіант виключення кримінальної відповідальності фактично створює в Німеччині свободу штучного переривання вагітності. Консультація за відповідною процедурою, по суті, є соціально-правовим просвітницьким діалогом влади із жінкою щодо підстав та наслідків штучного переривання вагітності. Проведенням цієї бесіди обов'язково має займа-

тися особа, яка не працює в установі, що здійснюватиме штучне переривання вагітності. Жінці надається відповідний сертифікат, після отримання якого вона має три дні для прийняття остаточного рішення [3; 4].

Отже, у Німеччині криміналізація штучного переривання вагітності хоча й має місце, однак існує переважно для недопущення порушень під час проведення абортів та задля дотримання контролю усвідомлення жінкою прийнятого нею рішення. Сама ж процедура абортів не створює невинуватих підстав чи обмежень, які б давали підстави для висновку щодо обмеження особистої свободи жінки.

Водночас у межах європейського регіону є держави, які послідовно обмежують право своїх громадян на штучне переривання вагітності. Так, доволі консервативної позиції у цьому питанні дотримується Польща.

Історично склалося так, що Польща із середини ХХ століття перебувала під значним впливом СРСР. З 1956 р. до виключних підстав проведення абортів в Польщі (вагітність у результаті зґвалтування, загроза для життя жінки, невиліковна вада плоду) було додано таку підставу, як перебування у складній життєвій ситуації, що значно розширила можливості для штучного переривання вагітності. З поваленням комуністичного ладу в Польщі почалися дебати щодо абортів. Їх учасниками, з одного боку, були соціалісти, соціал-демократи, ліберали, а з іншого – консерватори. В результаті цього із січня 1993 р. почав діяти компромісний Закон «Про планування сім'ї, захист людського плоду і умови для легального абортів» (далі – «Закон про планування»), який закріплює лише три підстави для проведення абортів:

- 1) коли вагітність ставить під загрозу життя або здоров'я матері;
- 2) коли вагітність є наслідком зґвалтування або інцесту (підтверджується довідкою прокурора);
- 3) коли ембріон має серйозні вади розвитку.

Медичні протипоказання жінки або вади плоду підтверджуються довідкою лікаря. При цьому чітка темпоральна межа для проведення абортів (12 тижнів) встановлена лише, якщо його підставою стало скоєння злочину. Для інших випадків має значення невизначене поняття «можливість життя плоду поза утробою матері» [5].

Восени 2015 р. до влади у Польщі прийшла консервативна партія «Право і справедливість», яка отримала більшість голосів у парламенті, та вже в 2016 р. прийняла у першому читанні законопроект, який виключав вади розвитку ембріона як підставу проведення абортів та значно посилював відповідальність усіх причетних до проведення абортів осіб. Згодом, у результаті протестів населення, вказаний законопроект було відхилено.

У 2017 р. було ухвалено поправку до «Закону про планування», якою дозволялося проведення абортів у разі перебування жінки у складній життєвій ситуації, але менш ніж через рік відповідну норму було скасовано Конституційним трибуналом Польщі, а положення щодо проведення абортів повернуті до редакції 1993 р.

У 2020 р. Конституційний трибунал Польщі за поданням представників правлячої партії розглянув положення «Закону про планування» на предмет їх відповідності Конституції Польщі. У результаті було визнано неконституційною таку підставу проведення штучного переривання вагітності, як «вади розвитку плоду» [6]. Внаслідок цього зараз Польща є представницею однієї із найбільш консервативних країн щодо проведення абортів.

Звертаючись до дослідження правової (не нормативної) природи абортів, слід зазначити, що право жінки на аборт пов'язане із такими конвенційними правами, як право на життя та право на повагу до приватного життя. З огляду на це видається доцільним проаналізувати підхід ЄСПЛ до здійснення абортів.

У розрізі цього питання цікавою є справа «Тисяч проти Польщі» (2007 р.). Заява була подана жінкою, що хворіла важкою формою міопії (приблизно -20 діоптрій на кожне око). Під час хвороби заявниця завагітніла третій раз і переживала, що вагітність може негативно вплинути на її здоров'я. Негативний вплив на здоров'я заявниці підтвердили три офтальмологи, проте вони відмовилися видати довідку для переривання вагітності із терапевтичних підстав. Під час другого місяця вагітності міопія заявниці погіршилась до рівня -24 діоптрій на кожне око. Тоді пані Тисяч з метою переривання вагітності прийшла на прийом у гінекологічний та акушерський відділ державної лікарні у м. Варшаві. Під час огляду лікар зазначив, що немає медичних підстав для проведення терапевтичного абортів. Внаслідок цього заявниця не змогла перервати вагітність та народила третю дитину шляхом кесаревого розтину. Після пологів зір жінки значно погіршився внаслідок крововиливу у сітківку ока, що зробило її людиною з обмеженими можливостями. Вона не могла бачити предмети, розташовані на відстані, що перевищує 1,5 метра, та побоювалася, що врешті-решт осліпне.

Пані Тисяч звернулася до ЄСПЛ, стверджуючи, що той факт, що їй не дозволили перервати вагітність, незважаючи на ризики, які їй загрожували, є порушенням ст. ст. 3, 8 і 13 КЗПЛ. Вона також скаржилася на відсутність процесуальної та нормативної бази для надання можливості вагітній жінці відстоювати своє право на терапевтичний аборт. У цій справі ЄСПЛ встановив, що пані Тисяч було відмовлено у праві доступу до ефективних механізмів, які могли б визначити: чи були умови для законного абортів, а отже, порушено ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенції) (далі – КЗПЛ) [7].

У справі «А., В. та С. проти Ірландії» три жінки були змушені їхати до Англії для проведення абортів, адже не могли здійснити законний аборт в Ірландії. Заявниці (А., В.) відповідно до ст. 3, 8, 13 та 14 КЗПЛ оскаржували в ЄСПЛ заборону у Ірландії абортів за станом здоров'я та добробуту. Третя заявниця (С.) скаржилася відповідно до ст. 2, 3, 8, 13 та 14 КЗПЛ на відсутність законодавчого впровадження статті 40.3.3 Конституції Ірландії, що,

на її думку, означало, що вона не мала належних засобів реалізації свого права на аборт у Ірландії внаслідок ризику для її життя.

Щодо порушення ст. 8 КЗПЛ ЄСПЛ зазначив, що поняття «приватне життя» у значенні ст. 8 КЗПЛ є широким поняттям, яке охоплює, між іншим, право на особисту автономію та особистий розвиток. Це стосується таких питань, як ідентифікація статі, сексуальна орієнтація та сексуальне життя, фізична та психологічна цілісність людини, мати чи не мати дитину, генетичного батьківства.

Хоча ст. 8 КЗПЛ не можна трактувати як надання права на аборт, ЄСПЛ вважає, що заборона в Ірландії абортів, які вимагаються із причин здоров'я та/або добробуту, на які скаржились перша та друга заявниці, та нібито неспроможність третьої заявниці реалізувати її право на законний аборт в Ірландії, входять до сфери їхнього права на повагу до приватного життя і відповідно до ст. 8 КЗПЛ.

У цій справі ЄСПЛ зазначив, що Ірландії повинна бути надана широка свобода розсуду у вирішенні питання щодо дотримання справедливого балансу між захистом суспільного інтересу (передбаченим ірландським законодавством захистом права на життя ненароджених) та суперечливих прав першої та другої заявниць на повагу до їхнього приватного життя відповідно до ст. 8 КЗПЛ.

Беручи до уваги право законно виїжджати за кордон для абортів з доступом до відповідної інформації та медичної допомоги в Ірландії, ЄСПЛ у цій справі не вважав, що заборона в Ірландії абортів з міркувань здоров'я та добробуту перевищує свободу розсуду, надану в цьому відношенні державі Ірландії. Тобто щодо першої і другої заявниць не було порушення Ірландією ст. 8 КЗПЛ.

Щодо третьої заявниці ЄСПЛ зазначив, що ані медична консультація, ані варіанти судового розгляду, на які посилається Ірландія, не становили ефективних та доступних процедур, які б дозволили третій заявниці реалізувати своє право на законний аборт в Ірландії. Відповідно, ЄСПЛ зазначив, що мало місце порушення ст. 8 КЗПЛ [8].

У справі «Р.Р. проти Польщі» під час ультразвукового дослідження вагітності заявниці було виявлено, що плід може мати певні вади розвитку. Для проведення абортів було необхідно провести генетичну експертизу щодо виявлення таких вад. Під час здійснення генетичної експертизи заявниця стикнулася із великими труднощами – лікарі не хотіли надавати направлення на експертизу. Врешті, провівши генетичну експертизу та отримавши її результати, заявниця просила лікарню провести їй аборт, посилаючись на результати генетичної експертизи, яка виявила у плоду синдром Тернера. Проте лікарі відмовилися провести аборт через те, що строки для проведення абортів сплинули та на цій стадії плід уже міг самостійно вижити поза тілом матері.

У цій справі ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення ст. 3 КЗПЛ. ЄСПЛ зазначив, що встановлення того, чи заявниця повинна була мати доступ до

проведення генетичної експертизи, як рекомендували лікарі, було затьмарене затягуванням, плутаниною та відсутністю належного консультування та інформації, яка надавалась заявниці. Страждання заявниці перед тим як їй стали відомі результати експертизи та після цього були обтяжені тим, що послуги експертизи, за отриманням яких вона зверталась раніше, були недоступними, та вона не мала право скористатись ними, як це передбачалось національним законодавством.

Також ЄСПЛ визнав порушення ст. 8 КЗПЛ, виходячи з таких підстав. Польське законодавство не містило ефективних механізмів, які б надали заявниці можливість отримати доступ до діагностичних послуг, що були вирішальними у здійсненні її права прийняти інформоване рішення про те, чи проводити аборт чи ні. Органи влади не виконали свого позитивного обов'язку щодо гарантування заявниці належної поваги до її приватного життя, а тому мало місце порушення ст. 8 Конвенції [9].

У справі «П. та С. проти Польщі» ЄСПЛ розглядав питання щодо здійснення абортів неповнолітньою особою в результаті її згвалтування. ЄСПЛ у цій справі констатував порушення ст. 8 КЗПЛ через те, що виникли значні труднощі з отриманням доступу до абортів: заявники отримали суперечливу інформацію про те, чи потрібен їм додаток до довідки від прокурора, про те, хто може зробити аборт, хто може прийняти рішення, чи передбачений законом час очікування та щодо інших умов [10].

Висновки. Нині досягнення єдності серед країн європейського регіону щодо проведення абортів є складними соціально-правовими та політичними процесами, до яких активно долучається ЄСПЛ.

ЄСПЛ дотримується позиції, згідно із якою право на проведення абортів належить до розсуду держави. Держава наділена автономією щодо дозволу на проведення абортів, визначення строків вагітності для проведення абортів, проте кожна із держав зобов'язана гарантувати жінкам право на законний аборт з огляду на той факт, що вагітність може становити потенційну небезпеку для здоров'я та життя жінок.

Література:

1. Рудько С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи в постбіполярний період : навчальний посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 412 с.
2. Білецька Г.А. Аборт як комплексна проблема сьогодення в Україні. *Юрист України*. 2018. № 2 (37). С. 5–12.
3. Кримінальний кодекс Німеччини. URL: <https://dejure.org/gesetze/StGB/218a.html> (дата звернення: 28.03.2021).
4. BBC (British Broadcasting Corporation): Europe's abortion rules. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6235557.stm#poland> (дата звернення: 28.03.2021).
5. Закон про планування сім'ї, захист людського плоду і умови для легального абортів. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19930170078> (дата звернення: 28.03.2021).

6. Вирок Конституційного Трибуналу Польщі Sygn. akt K 1/20. URL: <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/11300-planowanie-rodziny-ochrona-plodu-ludzkiego-i-warunki-dopuszczalnosci-przerywania-ciazy> (дата звернення: 28.03.2021).
7. Рішення ЄСПЛ у справі Тисяч проти Польщі. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-1952452-2061288> (дата звернення: 28.03.2021).
8. Рішення ЄСПЛ у справі А., В. та С. проти Ірландії. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332> (дата звернення: 28.03.2021).
9. Рішення ЄСПЛ у справі Р.Р. проти Польщі. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104911> (дата звернення: 28.03.2021).
10. Рішення ЄСПЛ у справі П. та С. проти Польщі. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-114098> (дата звернення: 28.03.2021).

Asiryan S., Trofimov B., Shevchuk N. Abortion: some EU countries approaches and the ECHR practice

Summary. The article is devoted to the legal regulation of abortion in some European countries as well as to the analysis of the relevant case law of the European Court on Human Rights (hereinafter – ECHR). At the beginning of the article it is emphasized that despite the existence of certain common principles of essence and development in the countries of the European region, there are significant differences between the countries of this region on certain issues.

One of such issues is the legal regulation of the abortion of citizens of the respective countries. Thus, it is noted that there are countries with a liberal approach to abortion – in fact, they allow it to be conducted freely on their territory, but with certain restrictions. At the same time, countries with a predominantly conservative political regime significantly restrict abortion in their territories. The representative of the first group of countries is Germany – in the country there is a criminal liability for abortion against the will of a woman or in violation of the established procedure. At the same time, the abortion procedure itself is extremely accessible and unburdened some – it is essentially a dialogue with a woman about the consequences of abortion, clarification of the legal aspects of the procedure, confirmation of her free will and awareness of her actions. That is, the content of legal regulation has a protective rather than a restrictive function. A fundamentally different position is taken by Poland, a representative of the conservative camp countries on the issue of abortion. Currently in Poland, abortion can be performed in one of two cases: the pregnancy was the result of a crime or the pregnancy threatens the woman's health. Such a ground for abortion as the presence of fetal defects was abolished by the Constitutional Tribunal of Poland. Abortion due to a threat to the mother's health is allowed only in cases where the fetus cannot exist outside the womb, while a rape pregnancy must be confirmed by a prosecutor's certificate. That is, the procedure provides a significantly limited list of grounds for abortion and does not provide adequate discretion for women on this issue.

Following this comparative exploration, it is analyzed the case law of the ECHR. The issues of abortion are considered by the ECHR in area of the observance of convention rights by the countries, which are the parties to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – CPHRFF). Thus, such conventional rights as the right to life and the right to respect for private life are correlated with abortion. In the article it is drew attention to the decisions of the ECHR, in which individuals complained about the restrictions in the respective countries on the procedure of abortion. There are countries with conservative views on abortion – Poland and Ireland. In some cases, the ECHR has acknowledged that these countries have violated conventional guarantees.

In conclusion, it is emphasized that the achievement of unity among the countries of the European region regarding abortion is currently a complex socio-legal and political processes, in which the ECHR is actively involved. The ECHR holds that the right to abortion is related to the discretion of the country. The country is endowed with autonomy to permit abortions and determine the terms of pregnancy for abortions, however, each country has an obligation to guarantee women the right to legal abortion, given the fact that pregnancy can be a potential danger to women's health and lives.

Key words: abortion, right to life, right to respect for private life, ECHR.